Yearbook 2014 International Labour Movement

Évkönyv 2014 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XL. évfolyam

Búcsú Eric Hobsbawmtól

Búcsú Havas Pétertől és Illés Lászlótól

A gazdasági válság és a munkásmozgalom: *Keith Flett:* A szegénytörvényektől a segélyek megvonásáig ♦ *Seumas Milne:* Az Euro-zónán belül vagy kívül...

Rendkívüli életutak: Marcel Cachin, Marx Dormoy, Kollontaj, Martov, Sztyeklov

Tanulmányok: *Artner Annamária:* A munka helyzete az elhúzódó válságban ♦ *Mezei Bálint:* Az átértékelt felkelés – Olasz KP ♦ *Kate Hudson:* Egy politikai hiba, aminek súlyos következményei voltak II. ♦ *Robert Jevzerov:* Rudolf Hilferding „Finánctőke"-jének száz éve III. ♦ *J. Nagy László:* Demokratikus tömegmozgalmak az arab országokban ♦ *Seumas Milne:* 1989 igazi tanulsága, hogy soha semmi sincs véglegesen rendezve ♦ *Steve Parsons:* A svédországi parlamenti választás (2010)

Az I. Internacionálé 150., a II. Internacionálé 125. évfordulóján

1939: *Jemnitz János:* Egy válságos év és ennek tükröződése ♦ *Székely Gábor:* A brit-francia-szovjet tárgyalások elő- és utótörténetéhez

Franciaország és Nagy-Britannia munkásmozgalma

Háttér: *Simor András:* Elnökválasztás Venezuelában ♦ *Artner Annamária:* Háttér a görög gazdasági helyzethez

Dokumentumok: *Ernst Toller* felszólalása a szovjet írók I. kongresszusán, 1934 ♦ *Eric Hobsbawm* a torinói Gorbacsov-konferenciáról

Sajtótörténet: Fejtő Ferenc írásai a 30-as évek magyar sajtójában *(Agárdi Péter)* ♦ Le Populaire 1938.

Évfordulók: 150 éves Németország Szociáldemokrata Pártja, az SPD

Életutak: William Craig, Lucien Laurat *(Jemnitz János)*, Miguel Hernández *(Simor András)*

A munkásmozgalom történetírói: Julio Aróstegui *(Harsányi Iván)* ♦ Nyikolaj Buharin *(Inessza Jazsborovszkaja)* ♦ *Eric Hobsbawm:* Visszaemlékezés Tony Judtra ♦ Arthur Rosenberg *(Mario Kessler)*

Elhunytak: Ahmed Ben Bella *(J. Nagy László)* ♦ K.S. Coates *(Székely Gábor)*

Könyvismertetések, beszámolók: A Szociáldemokrata Tanárok (ISDUE) nemzetközi kongresszusa *(Harsányi Iván)*

International Suplement

The 48th Linz Conference of labour history, 13-15 September, 2012 *(János Jemnitz)*

Aldo Agosti: Da Spartaco alla Vienna Rossa

Marc Vuilleumier: À propos d'un colloque et d'un livre: le Congrès socialiste international de Bâle 1912-2012.

Вячеслав Коломиец: „Мы идем издалека и пойдем далеко..."(к 90-летию Итальянской КП)

Melléklet: REPERTÓRUM, Évkönyv 1974-2014 I.

Magyar Lajos Alapítvány

Emilio Gianni: Dal radicalismo borghese al socialismo operaista. Dai congressi della Confederazione Operaia Lombarda a quelli del partito Operaio Italiano (1881–1890)

Edizioni Pantarei, Milano, 2012. 448 p.

A polgári radikalizmus és a munkás szocializmus, Lombardiai Munkásszövetség kongresszusai és az Olasz Munkáspárt.

Az olasz baloldaliság – a baloldali politikai mozgalom, politikai kultúra és emberi magatartás – szerencsére még a 21. század elején is képes meglepetéseket tartogatni. Nem csak arra gondolok, hogy a politikai életben a legkevésbé sem sikerült kétségessé tenni a baloldal jelentőségét, itt és most elsősorban arra, hogy a történeti kutatásokban, a historiográfiában eleven és eredményes, bár ellentmondásoktól nem mentes (ezekről lejjebb) törekvések tapasztalhatók a munkásmozgalmi történelmi hagyomány ápolásában. Esztétikai értelemben is szép példa erre Emilio Gianni könyve, amit tetszetős formában, maradandónak szánt modern tipográfiai technikával illusztrált, „dizájnos" kemény fedéllel előállított könyvészeti alkotásként az Olasz Munkáspárt megalapításának (1882) 130. évfordulójára jelentettek meg.

A szerző az 1881–1890 közötti lombardiai, jelesül milánói munkásmozgalmi események és társadalmi körülményeik rekonstrukcióját nyújtja olvasóinak igen gazdag forrásanyag alapján: 112 archívumi (országos állami és helyi illetőségű, valamint egyházi) lelőhelyet, 179 dokumentumot, illetve publikációt, továbbá 50 újságot, periodikát, egyedi kiadványt jelöl meg forrásként, nem beszélve az internetes hozzáférésekről. A vizsgált időszak az olasz munkásmozgalom bölcsőjének és első lépéseinek bemutatása; a tárgykörben Emilio Gianni több munkája látott már napvilágot, tehát alapos, elmélyült ismerője tematikájának, csak a munkáspárt történetét közel harminc éven át kutatta, munkatársi viszonyban van tematikájával foglalkozó intézetekkel. A könyv első része Milánó korai iparosodásával párhuzamos munkásmozgalmi szervezkedéseket, a munkáséletforma viszonyait, a munkáselnyomás és kizsákmányolás módszereit, a munkáltatói paternalizmus sajátosságait, a kezdődő osztályharc szereplőit és szervezőit tárgyalja, majd az osztályharc tudatosabb „felfedezésére", a munkáspárt megalakítására tér rá. A második rész a polgári („burzsoá") Milánó jellemzőit írja le szemléletesen, a város gazdasági fejlődéséről rajzol gazdaságtörténetileg is érdekes, olvasmányos képet az olasz egység megteremtésétől a lombard főváros 19. századvégi felemelkedéséig. A második részen belül külön fejezetet szentel a milánói politika állomásainak, a különféle konzervatív, liberális és radikális irányzatú városi admi-

nisztrációknak, a munkáspárt lassú megerősödésének és kapcsolódási pontjainak a városi politikához. A rövidre szabott harmadik részben zárszónak beillő megjegyzésekben a munkáspárt távlataira tett utalásokat, szól a logikus szakszervezeti és szocialista párti kibontakozás lehetőségeiről. Rinaldo Rigola (1868–1954) és Costantino Lazzari (1857–1927) ismert személyiségek szemléltetik mondanivalóját: az előbbi szakszervezeti pályafutása után a szocialista párt külügyi titkára, az utóbbi a párt főtitkára lett. Több más ismert vagy éppenséggel ismeretlen szereplő életútja sok-sok adattal szintén tanulmányozható a függelékben.

Közelebbről szemügyre véve az egyes fejezeteket ki kell emelnünk (a szociológiailag is) pontosan dokumentált ábrázolást Milánó gazdasági és politikai fejlődéséről, nevezetesen a város ugrásszerű iparosodásáról, de emellett az ún. tercier ágazat rendkívüli kiterjedtségéről. Szükségszerű néhány adat mellőzhetetlen közlése: már 1881-re Milánó 200 ezer főt megközelítő aktív lakosságának 47,8%-a ipari dolgozó (5,6% a mezőgazdaság és 46,1% /!/ a tercier ágazat aránya). 1901-re 51,4; 3,1 és 45,5 az arányok alakulása (az aktív lakosok száma ekkor meghaladta a 275 ezret). Az adatokból kiderül az ipar meghatározó súlya, s ezzel együtt a munkásmozgalom fontos és természetes bölcsőhelyének milánói kiválasztódása. A város iparáról meg kell jegyeznünk összetett, változatos szerkezetét mind a profilját, mind pedig az egyes struktúrákban keveredő kis-, közepes és nagyobb üzemeket tekintve. Megtalálhatók a jellegzetes könnyűipari ágazatok (élelmiszer-, fafeldolgozó-, papír- és nyomdatechnikai, bőripar, textilipar, ruházat, üvegmegmunkálás, kerámia), de a nehézipar, a gépipar, a vegyipar szintén tekintélyes. Nem hiányzik természetesen az építőipar sem a hozzátartozó mesterségekkel.

Nagyon lényeges körülmény a tárgyalt tematika szempontjából Milánóban és a környéki lombard településeken a korán jelentkező, életerős vállalkozói szellem, az üzemekhez kapcsolt kisebb műhelyek szorgalmas családi jellegű vállalkozásainak sikeressége, hatékony előmenetele, a különböző méretű termelői egységek egymást kiegészítő szövedéke, ezáltal nem ritkán a munkáltató–munkás viszony egymásra utaltsága, ami a kemény osztályütközések mellett egyike az olasz mozgalmi sajátosságoknak a társadalmi kategóriák közötti toleráns együttműködő szellemnek, a későbbiekben ebből is táplálkozó reformizmusnak. Az egyik idézett újság *(Il Secolo)* 1884 januári számában olvasható a „kisipar Milánójáról": „A populáris szegény negyedek szobácskáiban a műhely közös a konyhával, olykor a hálószobával. Férj, feleség és gyerekeik együtt szorgoskodnak a szerszámaikkal, amelyek előállítják a gazdagságukat (?), elegáns és művészi tárgyakat készítenek, melyeket megcsodálnak és megvásárolnak Franciaországban vagy Angliában ...". A kérdőjel a recenzensé, mivel a szóhasználatot túlzónak találja, jóllehet vannak példák, melyek szerint egyes emelkedő vállalkozói pályák, „gazdagodások" valóban a termelési szféra mélyéből eredtek. Roberto Bocconi például (jelenünkben a legkiválóbb közgazdászokat képző egyetem viseli a nevét) eredetileg használt ruhák és szövetek mozgóárusa (a szakma ma sem ismeretlen) Milánó utcáin. Fiai 1865-ben nyitották meg első piciny konfekció-öl-

tönyöket árusító üzletüket, ami „plázává" szélesült „Aux villes d'Italie" elnevezés alatt. (A „Bocconi Üzletekből" fejlődött a napjainkig létező Rinascente áruházlánc, mellesleg D'Annunzio ötletére keresztelték el így 1917-ben – tudhatjuk meg Giannitól.) Nem kevésbé érdekes Ercole Marelli esete (v.ö. Marelli gyújtógyertyák!). igen szerény comói család sarja, aki tanoncként dolgozott az egyik kis mechanikai műhelyben. A neves konzervatív városvezető, Giuseppe Colombo (1836–1921) által szenvedéllyel istápolt (egyébként Mária Terézia idején alapított) „Mesterségek és Művészetek Támogatásának Társasága" – amely mecénási és oktatói ambíciójával nagymértékben hozzájárult Milánó gazdasági fejlődéséhez és ipari-műszaki kultúrájához – tanfolyamain képezte magát szakmunkássá, és a Tecnomasio gyárban helyezkedett el. Innen rövid időn belül Paraguayba küldik elektromos berendezések szerelésére. 1891-ben, visszatérve Milánóba, megtakarított pénzéből kisebb kutató laboratóriumot nyit, melynek tíz évvel később már 2000 munkása van és üzemként gyártja-ontja az elektrotechnikai eszközöket.

Marelli a munkában fiává fogad („figlio di lavoro" – egyébként érdekes módon ugyanezzel a terminussal, a „munka fiai" hozták létre az egyik kezdetleges szervezetüket a milánói munkások) egy árvagyereket, Antonio Stefano Bennit – akinek szintén tanoncaként indult a pályája – a Marelli-üzem részvényese, majd vezetője lett, később, 1921–1939 között képviselő, sőt a fasiszta kormányok közlekedési és távközlési minisztere. (Mussolini mellesleg nem volt rest például a reformista szocialista Alberto Beneducét megtenni szakértelme miatt a legfőbb pénzügyi tanácsadójának.)

Számos hasonló históriát sorjáztat Gianni a milánói self-mademan tipológiájából, azonban mindezek egyedieknek tűnnek a munkások tömegének féktelen kizsákmányolásához képest. Ennek megfelelően a milánói-lombard munkást a vállalkozói szellem, a munkáltatóval való együttműködési hajlam mellett az osztályharc elkötelezett vállalása, annak kemény változataitól való vissza nem riadása jellemzi. Ebben a vonatkozásban is sajátosság – miként az ipari struktúrák örökségi vonalában (lásd Mária Terézia) – a germán hatás. Engels Itáliába küldött leveleinek címzettjei német szakmunkások (Theoder Cuno, Johann Philipp Becker, Adolf Hepner), akik átplántálták az I. Internacionálé részben lassalleánus, részben marxi tapasztalatait, nem különben a Schulze-Delitsch takarékpénztári-önsegélyező módszereket, a szövetkezeti összefogáshoz vezető opciókat. Persze, ahogyan maga Engels is látta, Itáliában kitűnő feltételek álltak rendelkezésre a munkásmozgalmi szervezkedésre, mert az óriási paraszti-agrárproletár tömeg nagy részben az iparosodással féktelenül kizsákmányolt ipari proletariátusként szocializálódott tovább és kényszerült jogainak kiharcolására. Az 1880-as években a 12 órás munkanap már szakszervezeti vívmány egyes gyárakban, vívmány ide vagy oda, elképzelhetők a fizikai erőfeszítések és terhelések a kor viszonyai között, melyek árán a dolgozó eleget tudott tenni a helyenként embertelen munkáltatói igényeknek. Ha nem a megadott időben ment ki valaki a mellékhelyiségbe, vagy akarata ellenére kárt okozott a termelési célokat szolgáló anyagokban, berendezésekben, a gyár állagában, netán nem jelent meg időben, késett, beteg-

ség miatt hiányzott, visszatartották a fizetésének egy részét vagy pénzbüntetést róttak ki rá – abban a Milánóban, ahol a munkás általában szorgalommal, becsületesen és fegyelmezetten dolgozott, szerette a munkáját, nem volt tőle idegen a törekvés, hogy vállalkozóvá küzdje fel magát. Pozitív tulajdonságainak számbavételénél nem feledkezhetünk meg politikai intelligenciájáról sem, ami a különböző ösztönös, radikalizáló és anarchizáló csoportosulások egyre szervezettebb alakzataiból megteremtette 1882-ben saját önálló burzsoáellenes politikai pártját, az Olasz Munkáspártot (Partito Operaio Italiano – POI). A párt első kongresszusára három évvel később került sor Milánóban, ahová már a lombard „szülőföldön" kívüli tájról, a harcos hagyományairól ismert Romagnából is érkeztek küldöttek. A gyermekcipő mind jobban szorított és 1882-ben modern szocialista párttá alakult át a POI.

Gianni könyvének másik meglepetése, hogy egy, a szakmai környezetében működő kiadó (Edizioni Lotta Comunista) 2004-ben (!) dicséretesen újranyomtatta könyvalakban Lenin *Mi a teendő?* című klasszikus művét, amire máskülönben szerzőnk olyan összefüggésben hivatkozik, hogy a POI korábban és a későbbiekben is az olasz mozgalma nélkülözték a *Mi a teendő?* típusú ideológiai-politikai alapvetést. Felvetése könyvének bevezető soraiban áll, azonban nem áll biztos lábakon az a túl szűken kifejtett polémia, mely szerint az olasz mozgalom történetét egészében meghatározza a stratégia hiánya – s bírálat több kommunista vezetőt (Togliattit például), a történész-ideológust (Gastone Manacordát – akit méltatlanul illet a sztálinista jelzővel) sommásan marasztal el. Érthető a szerző jelenlegi életérzéséből dedukált kritikai hajlam, mégsem indokolt ezt rávetíteni a teljes történelmi perspektívára, amely rendelkezik stratégiailag is termékeny és fontos mozzanatokkal.

Pankovits József